

5. Бофре Ж. О христианской философии / Жан Бофре // Жильсон Э. Избранное : Христианская философия / пер. с франц. и англ. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2004. – С. 674–683.

6. Католицизм: проблемы, факты, суждения (метод. рекомендации). – К. : Молодость, 1990. – 48 с.

7. Кополстон Ф. Ч. Аквинат. Введение в философию великого средневекового мыслителя / Фредерик Чарльз Кополстон ; пер. В. П. Гайденоко ; ред. Г. А. Смирнов. – СПб, Вестком Долгопрудный, 1999. – 278 с.

Проанализированы философские взгляды Т. Аквинского и Ж. Маритена посвященные познанию мира и постижению человеческой личности, исследованию тайных сторон человеческой души и разума.

Католицизм, томизм, неотомизм, человек, личность, теология.

Philosophy of T. Aquinas and Zh. Maritain is devoted cognition of the world, understanding of human personality, research of secret sides of the human soul and mind. For this reason thomism, as direction is able to comprehend a that situation a modern man appeared in which, combining in itself the studies of classic, and adaptation of his ideas, to the modern terms and requirements of society, including for itself and scientific achievements, and modern political situation, and place of man, in society .

Catholic, thomism, neothomism, person, personally, theology.

УДК 167/168:001.51/8

СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ НЕЛІНІЙНОЇ КОНЦЕПЦІЇ МИСЛЕННЯ

Т. В. Кичкирук, здобувач

Розкрито нелінійну модель особистості в контексті сучасної філософії освіти. Запропоновано нову (синергетичну) модель особистості – інноваційну людину, метою життя якої стає самоосвіта, самовизначення, що спонукають її до реалізації потенційних можливостей.

Нелінійне мислення, суспільство, людина, індивід, особистість.

Становлення нелінійного мислення пояснюється не тільки внутрішніми причинами, але й особливим поєднанням подій та ідей, що кардинально вплинули на інтелектуальний стан суспільства, на всі сфери культури. Народження глобалізованого суспільства і, головне, – прорив інформаційних технологій практично в усі сфери діяльності призводить до змін

у соціальному та індивідуальному бутті людини, до появи альтернативного типу раціональності, нового способу мислення в природознавстві, філософії, освіті, мистецтві, до зміни світорозуміння й світобачення.

XXI століття висуває принципово інноваційні завдання перед людиною і суспільством. Тому в усіх сферах соціуму постають нові вимоги й водночас виникають нові перспективи. З цим пов'язані спроби сучасних освітян (соціологів, політологів, філософів) та науковців виокремити основні загальноцивілізаційні тенденції, які суттєво впливатимуть на майбутнє і які вже нині зумовлюють ті історичні виклики, що спонукають людину до змін.

Серед таких загальносвітових тенденцій виокремлюють глобалізаційну інтеграцію світової спільноти, яка, елімінуючи межі та кордони, невпинно крокує до утворення єдиного економічного та інформаційного простору, до зміцнення взаємозалежності соціально-економічних систем та суспільних відносин різних країн світу, загострюючи при цьому конкуренцію між державами; а також до переходу людства від індустріальних до науково-інформаційних технологій, рівень розвитку яких визначається станом розвитку країни, її наукового потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нелінійна модель особистості ще не стала предметом спеціального дослідження у вітчизняних філософів, психологів, соціологів, педагогів. Теоретичні аспекти особистості досліджувалися, передусім, у роботах зарубіжних філософів та психологів:

Д. Зиглера, Дж. Келлі, Г. Ліндсей, С. Мадді, А. Фернхема, Р. Фрейджера, Д. Фрейдімена, Л. Хьєлла, П. Хейвена, К. Холла, російських – Б. Ананьева, В. Ядова та ін. Теоретичним підґрунтям глобалізму є роботи А. Берґсона, Е. Гідденса, Дж. Льюка, К. Поппера, Ф. Фукуями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій підводить до висновку, що, незважаючи на існування значного масиву літератури, де більшою чи меншою мірою висвітлюються певні аспекти даної проблематики, стан її наукового осмислення не можна визнати достатнім. І не лише тому, що особистість не була у вітчизняній теоретичній думці окремим предметом дослідження, а через те, що ряд вузлових моментів осмислюваного феномена залишається поза увагою дослідників.

Мета дослідження – побудова нелінійної моделі особистості в контексті сучасної філософії освіти. Реалізація ж поставленої мети зумовлює: а) необхідність з'ясування сутності поняття особистості; б) узагальнення різних теоретичних обґрунтувань визначення поняття особистості; в) окреслення вимог щодо побудови нової (синергетичної) моделі особистості.

Виклад основного матеріалу. Нелінійність мислення є життєвою домінантою сучасної людини. Соціальні, духовні потрясіння кінця XX століття можуть бути розтлумачені як зумовлені зсувом епіцентру всього людського буття до полюсу нелінійності. Виклики часу, що відбулися в другій половині XX століття сучасної цивілізації, зумовлені нелінійністю постсучасного світу, новою динамікою соціокультурних явищ, які, найчас-

тіше, непомітно зароджуються, спонтанно розбудовуються та зненацька стають помітними.

У світі відбувається «событийний обвал сучасної самоорганізуючоїся матерії» (В. С. Капустін), який неспіврозмірно перевершує кількість очікуваних подій як наслідок цілеспрямованої діяльності людей. Необхідність існувати в постійній мінливості, пошукова активність, нелінійність мислення стають життєвими домінантами людей. Сучасна людина повинна бути готовою до зустрічі з випадковістю, правильно прогнозувати майбутні ситуації, швидше орієнтуватися в потоках інформації, висувати ексклюзивні ідеї та швидко їх реалізовувати.

Зважаючи на нелінійність процесів у сучасному світі, представники різних сфер культури поставили в центр своєї уваги типове нелінійне, відобразивши його у філософії, освіті та науці як нелінійне мислення. Воно виявилось співзвучним із глобальними інформаційними технологіями, електронними формами комунікації, новими підходами до роботи з текстами в електронному вигляді, зокрема до інтертекстуальності, до дискурсу в межах глобальної інформаційної мережі.

Відомо, що в процесі різнобічного аналізу людини використовуються різні терміни й поняття: людина, індивід, особистість, суб'єкт, індивідуальність. Відомий російський соціолог В. Ядов вважає, що «...особистість – це певний модус існування людини, тобто якась її певна якість, стан або прояв ... Людина – поняття загальне. Воно позначає вид у біологічній класифікації (*Homo sapiens*) і тому є переважно біосоціальною категорією. Людина, в її соціальній іпостасі, – це особистість. Особистість – це сутність людини, найголовніше в ній те, що відрізняє людський вид від усіх інших біологічних видів... Сутність людини не в її унікальності як індивідуума, а саме в протилежному – у її соціальній якості, зближенні її з подібними індивідами того ж роду, сутність – у її соціальності. Цю соціальну якість людини ми й називаємо особистістю» [1, с. 70].

Слово особистість («personality») в англійській мові походить від латинського «persona». Спочатку це слово вживали для позначення масок, які вдягали актори під час театральної вистави в давньогрецькій драмі. З самого початку до поняття «особистість» було залучено зовнішній, поверхневий соціальний образ, якого індивідуальність набуває, коли виконує певні життєві ролі.

Щоб скласти уявлення про різноманіття значень поняття «особистість», звернемося до поглядів деяких відомих дослідників у цій сфері [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10].

Згідно з поглядами американського психолога, теоретика рис особистості Гордона Олпорта [4], «особистість – це динамічна організація тих психо-фізичних систем усередині індивідуума, які визначають характерну для нього поведінку мислення».

Концепція американського психолога Реймонда Кеттелла виходить із «теорії рис» і побудована на її основі тлумачення особистісного профілю. Мотиваційним конструктом простору особистісної сфери є динамічні риси, структура яких формує сутність особистості (риса кваліфікується як «мен-

тальна структура», відповідальна за спостережувану поведінку, її регулярність і погодженість). У Кеттелла «особистість – це сукупність рис, що дозволяє передбачити дії людини в даній ситуації. Вона пов'язана як із зовнішньою, так і з внутрішньою поведінкою індивіда» [7].

Свою теорію особистості розробив американський вчений Сальваторе Мадді [3]. У нього «особистість – це конкретна сукупність характеристик і прагнень, що зумовлюють ті загальні й індивідуальні особливості поведінкових проявів (думок, почуттів і дій), які мають стійкість у часі й можуть або ж не можуть бути пояснені тільки через аналіз соціальних і біологічних факторів, що впливають на актуальну ситуацію функціонування людини». Сутність феномена особистості, як бачимо, зводиться, насамперед, до прагнення підтримати звичний (характерний для особистості) рівень активації. У будь-який момент активація може знаходитися нижче або вище від звичного рівня, що призводить до пошуку або уникнення додаткової активації.

Американський психолог, один із творців і лідер гуманістичної психології Карл Роджерс [9] зобразив нелінійну модель особистості (у термінах самості) як організовану, довгострокову, суб'єктивно сприймаючу сутність, яка є серцевиною наших переживань. В особистості він, передусім, виокремлював тенденцію до актуалізації своїх внутрішніх потенціалів. Ця тенденція спрямована на підтримку й збагачення життя не тільки індивіда, але й виду в цілому. Оскільки у внутрішніх потенціалах немає нічого такого, що було б неприйнятним для суспільства, конфлікт не є неминучим. Тенденція до актуалізації універсальна для всіх живих істот. У людини ця тенденція ухвалює ще одну форму, а саме, прагнення до актуалізації свого «Я».

Автор теорії особистісних конструктів, американський психолог Джордж Келлі [2] розглядав особистість як притаманний кожному індивідові унікальний спосіб усвідомлення життєвого досвіду. Сутність особистості у нього виявляється в прагненні прогнозувати й контролювати події свого життя. Модель, застосована для пояснення природи людини, – це модель ученого, який формулює конструкти, потім їх перевіряє: ті конструкти, які пройшли перевірку, ухвалюються, а ті, що не пройшли – відкидаються або модифікуються.

Канадський психолог українського походження Альберт Бандура розглядав особистість у вигляді складного паттерна безперервного взаємовпливу індивідуума, поведінки й ситуації. Його соціально-когнітивна теорія особистості пропонує принципово іншу модель особистості. Вона підкреслює спільну взаємодію й взаємовплив середовища, поведінки й особистісних факторів, де особливе місце посідають когнітивні процеси, що забезпечують ментальний самоконтроль і самоефективність особистості. Середовище або оточення впливають на особистість тією ж мірою, якою особистість впливає на середовище й формує середовище, а середовище формує особистість. Ця безперервна взаємодія сил створює певну рівновагу між волею й детермінізмом.

Відповідно до вчення російського психолога Б. Г. Ананьєва [10], особистість – це складова індивідуальності, її характеристика як суспільного індивіда, об'єкта й суб'єкта історичного процесу. Людина, як відкрита система, перебуваючи в постійній взаємодії з природою й суспільством, здійснює розвиток своїх особистих властивостей в єдності зі своїми соціальними зв'язками, що перетворюють дійсність. Але людина є й закритою системою внаслідок внутрішнього взаємозв'язку властивостей особистості, індивіда й суб'єкта його особистості, що становлять ядро (самосвідомість і «Я»). Неповторність індивідуальності виявляється в перетворенні внутрішніх тенденцій і потенцій на продукти творчої діяльності особистості, що змінює навколишній світ і його суспільний розвиток. Онтогенез індивідуальності – внутрішньо суперечливий, нерівномірний і гетерохронний процес. Внутрішня суперечливість розвитку особистості зумовлює зміну її суспільств, функцій, ролей, станів, які, у свою чергу, підсилюють суперечливість еволюції індивіда.

Як бачимо, така несхожість наведених концепцій з позицій різних теоретичних уявлень демонструє багатогранність змісту самого поняття «особистість».

Більшість теоретичних визначень особистості містять такі загальні положення. По-перше, підкреслення значення індивідуальності або індивідуальних відмінностей особистості. В особистості виокремлюються такі особливі якості, завдяки яким даний індивід відрізняється від усіх інших. А зрозуміти, які особливі, специфічні якості або їх комбінації диференціюють одну особистість від іншої, можна тільки шляхом вивчення індивідуальних відмінностей. Тому й існує безліч визначень поняття «особистість». Але в кожному визначенні є своя специфіка:

- кожна людина унікальна, однак існують різні базові характеристики або специфічні категорії, які можна використовувати для економного опису й класифікації людей (індивідуальні відмінності);
- характеристиками особистості є поведінкові диспозиції в тому розумінні, що вони корелюють і з мотивами, і впливають на соціальну поведінку;
- характеристики особистості відносно стійкі в часі й стабільно та узгоджено проявляються в різних соціальних ситуаціях;
- щоб зрозуміти особистість людини, її особливості й риси можна й потрібно аналізувати, виокремивши специфічні й фундаментальні частини, елементи й структурні складові, а також розглядаючи її як організовану цілісну систему.

По-друге, особистість змальовується як певна гіпотетична структура або організація. Поведінка індивідуума, доступна безпосередньому спостереженню, принаймні частково, розглядається як феномен, організований або інтегрований самою особистістю. Тобто особистість – це певна абстракція, заснована на висновках, отриманих у результаті спостереження за поведінкою людини.

По-третє, у більшості визначень підкреслюється важливість розгляду особистості у співвідношенні з життєвою позицією індивідуума або перспективами його розвитку.

По-четверте, особистість характеризується в еволюційному процесі як суб'єкт впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, включаючи генетичну й біологічну схильність, соціальний досвід і мінливі обставини навколишнього середовища.

По-п'яте, у більшості визначень особистість представлена тими характеристиками, які відповідають «за стійкі форми поведінки». Особистість відносно незмінна й стала у часі й мінливих ситуаціях; вона забезпечує відчуття безперервності в часі й навколишньому середовищі. Слід додати, що величезна варіативність у визначеннях особистості, а також ті або інші визначення особистості не обов'язково істинні або хибні, проте, вони більш-менш корисні фахівцям при аналізі, дослідженнях, поясненні закономірностей людської поведінки, а також при обговоренні результатів.

Сучасне глобалізоване суспільство, що орієнтується на інновації й ризик, динамічність розвитку, раціоналізм суспільної свідомості, урбанізацію, індивідуалізацію, ослаблення колективістської свідомості, підвищення рівня конкурентності в різних сферах ставить нові вимоги до особистості.

У сучасної людини відзначається стійка тенденція до усвідомлення необхідності вибудовування своїх життєвих стратегій, з урахуванням ризиків і суперництва, тому що в умовах невизначеності й невірноваженості розвитку світу зростає роль індивідуальної волі, яка може впливати на інших. Водночас загострюється суперечність між зростаючою креативністю громадян у всіх сферах їхньої життєдіяльності та обмеженням цієї активності державними інститутами, правовими нормами, податковими стягненнями. Вирішити зазначену суперечність можна тільки створюючи умови для найбільш повного розкриття людського потенціалу всього суспільства, творчих можливостей людини, груп, соціальних організацій, удосконалюючи всю систему керування державою, суспільством і соціальними групами, спрямовуючи її на самоорганізацію й самовдосконалення.

Очевидно, слушною є позиція тих дослідників, які стверджують, що відповіді на всі виклики часу може тільки творча людина, відкрита новому, людина, що володіє сміливістю й мужністю діяти в умовах невизначеності й ризику. На відміну від нелінійного трактування соціальної дійсності, лінійний підхід до розвитку в класичній науці інтерпретується як безальтернативний поступальний рух, коли подолане становить лише історичний інтерес; якщо і є альтернативи, – то вони є лише випадковими відхиленнями від магістрального шляху, зумовленого загальними законами еволюції універсуму. Усі альтернативи, урешті-решт редукуються, поглинаються головним перебігом подій.

Світ, у якому ми живемо, є нелінійним і відкритим. Він є креативним на всіх рівнях своєї структурної організації, наповнений таємницями. Несподіване для нас нове з'являється в ньому. Нелінійний світ часто дарує нам сюрпризи. У такому світі зростає ймовірність здійснення навіть малоймовірних подій. Тому надія на краще майбутнє не полишає нас і може бути пов'язана не тільки з осмисленням вибору дій, погоджених із внутрішніми тенденціями розвитку складних організацій, але й зі щасливим випадком, коли досягається, здавалося б, недосяжне.

У нелінійних ситуаціях нестабільності й розгалуження шляхів еволюції, людині відводиться вирішальна роль у виборі бажаної – і, водночас, досяжної – майбутньої структури, однієї зі спектра можливих структур-атракторів. У своєму посланні майбутньому поколінню засновник синергетики І. Пригожин розбудовує свою філософію нестабільності, відповідно до якої складні малі флуктуації, нерідко спостережувані в людській історії, а також цілі зони біфуркацій у цивілізаційному процесі, роблять майбутнє принципово відкритим і непередбачуваним для нас, але, разом з тим, і підвладним нашому впливу, історичній співтворчості.

Висновки. Зважаючи на викладене вище, можна зрозуміти й те, що ми – не зовнішні спостерігачі майбутнього, але учасники самої гри. Ми – усередині самих тенденцій суспільного розвитку. Ми не можемо пасивно чекати, що відбудеться, а повинні стати творцями бажаного майбутнього. Не випадково угорський фізик Денис Габор відзначав, що найкращий спосіб передбачити майбутнє – це його створити. Якщо нам вдасться визначити спектри цілей у розумінні складних систем, то надзвичайно зросте роль і відповідальність суб'єктів у виборі найсприятливіших сценаріїв розвитку. Вона повинна будуватися з орієнтацією (свідомою або несвідомою, інтуїтивною) на одну з можливих (і здійснених) у даному соціальному середовищі структур-атракторів розвитку. Ключові характеристики мислення, орієнтованого на майбутнє, – розгляд множинних можливостей майбутнього розвитку, альтернативного майбутнього, альтернативних перспектив; орієнтація не тільки на бажане, але також на досяжне майбутнє.

Нелінійний підхід дозволяє сприймати особистість як активного суб'єкта свого життя, здатного до самоорганізації й саморегуляції. Тому ми розглядаємо активність як одну з головних якостей, притаманних особистості. Носієм стратегії життя може виступати тільки зріла особистість, що стратегічно мислить, а не абстрактний об'єкт або людина взагалі. Стратегію життя особистості можна розглядати як раціоналізовану, орієнтовану в просторі й у часі, звернену на перспективу систему взаємин людини й суспільства, що здійснюється стратегічно мислячою особистістю на основі керування ресурсами, виходячи із самоцінності життя. Молоде покоління, на наш погляд, має здійснювати рефлексію своєї діяльності на двох рівнях організації людського життя – засобах (соціальна й психічна складові стратегії життя) і просторово-часовому-просторово-тимчасовому факторові, що співвідноситься з поняттями «життєвий світ», і є визначальним методологічним конструктом нашого дослідження.

Список літератури

1. Ядов В. А. Личность как предмет изучения / В. А. Ядов // Социальная психология в трудах отечественных психологов : хрестоматия. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с. – (Хрестоматия по психологии). – С. 70–73.
2. Келли Д. А. Теория личности. Психология личных конструктов / Дж. А. Келли ; [пер. с англ.]. – СПб. : Речь, 2000. – 249 с. – (Мастерская психологии и психотерапии).
3. Мадди С. Теории личности: сравнительный анализ / С. Мадди ; [пер. с англ. И. Авидона, А. Батустина, П. Румянцевой]. – СПб. : Речь, 2002. – 539 с.

4. Олпорт Г. Становление личности : избр. труды / Г. Олпорт ; [пер. с англ. Л. В. Трубицына, Д. А. Леонтьева ; общ. ред. Д. А. Леонтьев]. – М. : Смысл, 2002. – 461 с. – (Живая классика).
5. Психология личности : словарь-справочник / [коллектив авторов под ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко]. – К. : Рута, 2001. – 320 с. – Раздел «Психологические теории и концепции личности». – С. 153–226.
6. Фернхем А. Личность и социальное поведение / А. Фернхем, П. Хейвен ; [пер. с англ.]. – СПб. : Питер, 2001. – 368 с.
7. Фрейджер Р. Личность: теории, эксперименты, упражнения / Фрейджер Р., Фрейдимер Д. ; [пер. с англ. Е. Будаговой, М. Васильевой, В. Кучерявкина и др.]. – СПб. : прайм-ЕВРОЗНАК, 2008. – 704 с.– (Большая университетская библиотека).
8. Холл К. С. Теория личности / К. С. Холл, Г. Линдсей ; [пер. с англ. И. Б. Гриншпун]. – М. : ЭКСМО-Пресс, 1999. – 592 с.
9. Хьелл Л. Теории личности (основные положения, исследования и применение) / Л. Хьелл, Д. Зиглер ; [пер. с англ.]. – СПб. : Питер Пресс, 1997. – 608 с.
10. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Р. Роджерс. – М. : Прогресс, Универс, 1994. – 480 с.
11. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 254 с.

Раскрыта нелинейная модель личности в контексте философии образования. Предложена новая (синергетическая) модель личности – инновационный человек, целью жизни которого становится самообразование, самоопределение, стимулирующие человека на собственные, еще не обнаруженные возможности.

Нелинейное мышление, общество, человек, индивид, личность.

The article exposes the nonlinear model of personality in the context of globalize. The new (synergetic) model of personality is offered is an innovative people, the purpose of life of which is become by a self-education, self-determination, stimulant a man on own, yet not discovered possibilities.

Non-linear thinking, society, people, individual personality.

УДК 141.1 "1910-1930"(477)

УКРАЇНСЬКИЙ АВАНГАРДИЗМ 1910–30-х РОКІВ ЯК ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ФЕНОМЕН

Я.С. Демиденко, аспірант¹

Розглянуто авангардизм не лише як художню течію, а значно ширше – як форму світогляду і світорозуміння, як цілісне уявлення про

---

¹ Науковий керівник – кандидат філософських наук, професор Л.А. Чекаль